

ASSAJOS I ESTUDIS II

Els orígens i desenvolupament de l'educació especial a Mallorca (1940-1990)¹

The origins and development of special education in Mallorca (1940-1990)

Joan Josep Matas Pastor

jmatas@cesag.org

Centre d'Ensenyament Superior Alberta Giménez – Universitat Pontificia Comillas (Espanya)

Data de recepció de l'original: 22-06-2023

Data d'acceptació: 05-12-2023

RESUM

L'objectiu de l'article és abordar una primera anàlisi de la història de l'educació especial a Mallorca. Aquesta no es pot deslligar de la història de la discapacitat i de com aquest col·lectiu ha estat vist per la resta de la societat. Per tant, els centres d'educació especial sorgiren en el moment en què es va prendre consciència que les persones amb discapacitat podien ser rehabilitades i educades en uns espais segregats. Una vegada aconseguit es podrien integrar i incloure dins la societat. En primer lloc, en el anys quaranta del segle xx van aparèixer a Mallorca iniciatives vers les discapacitats sensorials. Cal destacar-ne dues, la ONCE i el Col·legi La Puríssima per a nins i nines amb sordesa. A partir dels anys seixanta i setanta del segle XXI aparegueren escoles d'educació especial lligades a entitats vinculades amb la discapacitat intel·lectual, bé sorgides del moviments associatiu familiar, o bé de l'acció social i educativa de l'Es-

¹ Aquest article s'inscriu en el marc del projecte titulat "Historia pública de la educación en España (1970-2020). Percepción social, memoria colectiva y construcción de imaginarios sobre los docentes y sus prácticas" I+D+i PID2020-113677GB-I00, finançat per MCIN/AEI/10.13039/501100011033.

glésia Catòlica. Aquestes, en els anys vuitanta ampliaren el seu camp d'acció cap a la formació professional especial per a aconseguir la integració social i laboral de les persones amb discapacitat.

PARAULES CLAU: discapacitat, educació especial, moviment associatiu, integració social, acció social

ABSTRACT

The aim of the article is to tackle a first analysis of the history of special education in Mallorca. This cannot be separated from the history of disability and how this group has been seen by the rest of society. Therefore, special education centers emerged at the time when it was realized that people with disabilities could be rehabilitated and educated in segregated spaces. Once achieved they could be integrated and included in society. Firstly, in the forties of the 20th century, initiatives towards sensory disabilities appeared in Mallorca. Two should be highlighted, ONCE and Co l·legi La Puríssima for boys and girls with deafness. From the 60s and 70s of the 21st century, special education schools appeared linked to entities linked to the intellectual disability, either arising from family association movements, or from the social and educational action of the Catholic Church. These, in the eighties, expanded their field of action towards special professional training to achieve the social and work integration of people with disabilities.

KEY WORDS: disability, special education, associative movement, social integration, social action.

RESUMEN

El objetivo del artículo es abordar un primer análisis de la historia de la educación especial en Mallorca. Ésta no puede desligarse de la historia de la discapacidad y de cómo este colectivo ha sido visto por el resto de la sociedad. Por tanto, los centros de educación especial surgieron en el momento en que se tomó conciencia de que las personas con discapacidad podían ser rehabilitadas y educadas en unos espacios segregados. Una vez conseguido se podrían integrar e incluir en la sociedad. En primer lugar, en los años cuarenta del siglo xx aparecieron en Mallorca iniciativas hacia las discapacidades sensoriales. Cabe destacar dos, la ONCE y el Colegio La Purísima para niños y niñas con sordera. A partir de los años sesenta y setenta del siglo XXI apareci-

eron escuelas de educación especial ligadas a entidades vinculadas con la discapacidad intelectual, bien surgidas del movimiento asociativo familiar, o bien de la acción social y educativa de la Iglesia Católica. Éstas, en los años ochenta ampliaron su campo de acción hacia la formación profesional especial para conseguir la integración social y laboral de las personas con discapacidad.

PALABRAS CLAVE: Discapacidad, educación especial, movimiento asociativo, integración social, acción social

I. INTRODUCCIÓ

El concepte d'Educació Especial ha evolucionat al llarg del temps sobretot pel que fa a la denominació dels subjectes que són susceptibles de ser educats. Els canvis semàntics són correlatius a com són representades i percebudes les persones amb discapacitat.² La història ens ha ensenyat i mostrat com les persones amb diferències fisiològiques i/o conductuals eren estigmatitzades, rebutjades, marginades i, fins i tot, exterminades. Predominant així el model demonològic de la discapacitat que de manera totalment acientífica determinava que un comportament anormal era fruit dels mals esperits i del pecat.³ Hem de convenir que la història de la discapacitat és majoritàriament la història de la persecució, la segregació i el control, aquest darrer moltes vegades perquè era un col·lectiu que amenaçava l'ordre social establert. Aquest perill es va combatre a través de la construcció històrica de la normalitat i, en conseqüència, també de l'anormalitat.⁴

L'educació especial i el seu entramat institucional ha permès a les persones amb discapacitat assolir una gran avenç, des de l'ocultament i l'exclusió, a la

² MANOSALVA MENA, Sergio; TAPIA BERRIOS, Carolina. «La educación especial y su desarrollo histórico como dispositivo de control de la infancia con discapacidad», *Temas de Educación*, vol. 20, núm. 1 (2014), p. 39-40.

³ BAENA JIMÉNEZ, Juan Jesús. «Antecedentes de la Educación Especial», *Revista Digital de Innovación y experiencias educativas*, núm. 13 (2008), Granada, p. 2.

⁴ PRIETO EGIDO, Miriam. «El reconocimiento de la discapacidad. Estudio sobre la función de las emociones en las relaciones de discriminación y exclusión». A BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes – CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, núm. 1, (2009), Pamplona, p.193.

progressiva integració, inclusió i visibilitat social.⁵ Així doncs, només des de l'anàlisi històrica del pensament i la praxi pedagògica de l'educació especial podem comprendre la seva estreta unió a les representacions socials, als estereotips de caire exclouent i la seva evolució cap al reconeixement de la igualtat. Les escoles d'educació especial i les associacions de la discapacitat han anat desconstruint des de l'educació totes aquelles pràctiques discriminatòries i treballant per als drets i la dignitat de totes les persones. D'aquí que aquest article pretén ser un reconeixement a la lluita realitzada per a la descatalogació i el constant procés de desaprendre els prejudicis perquè el deficient té dret a la diferència i a no ser exclòs, té dret a assumir les seves característiques singulars i la societat ha de contribuir que pugui viure amb la seva deficiència.

L'article és divideix en dues parts. La primera, constituïda pels dos primers epígrafs, en el que es fa un breu recorregut per la historiografia de l'educació especial en relació amb la discapacitat i el seu desenvolupament a l'Estat espanyol. I, la segona, que és el tercer apartat, en què abordam una evolució de l'educació especial a Mallorca des dels seus orígens fins als anys vuitanta del segle xx.

2. HISTORIOGRAFIA DE L'EDUCACIÓ ESPECIAL

A nivell internacional a partir dels anys noranta de segle xx es consolidaren els anomenats *Disability Studies* amb la voluntat de crear un espai de recerca interdisciplinari i homogeneïtzar els estudis ja existents.⁶ Des de finals del segle xx, la historiografia ha incrementat els seus objectes d'estudi influenciada, sens dubte, pel creixement de la història des de baix i la consolidació de l'anomenada microhistòria. No obstant això, hem d'esperar al canvi de segle i als Estats Units d'Amèrica per veure germinar la *Disability History*. Aquest corrent encapçalat per la historiadora Nielsen incorpora les persones amb diversitat funcional com a subjectes històrics els quals la societat ha discapacitat i, per tant, es reconsidera la influència de les polítiques i es valora la dimensió cultural de la discapacitat.

⁵ VILLA FERNÁNDEZ, Nuria. «Del ocultamiento a la visibilidad: avances en los derechos de las personas con diversidad funcional durante un siglo (1907-2008)», a BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes – CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, núm. 1, (2009), Pamplona, p. 209.

⁶ MARTOS CONTRERAS, Emilia. «El estudio histórico de la diversidad funcional en España: un estado de la cuestión», *Ayer* (Revista d'Història Contemporània), vol. 114, núm. 2 (2019), Madrid, p. 343.

Els primers treballs històrics sobre la discapacitat a l'Estat espanyol partiren del marc de la història de l'educació. Així doncs, cal destacar el pioner estudi del doctor Alberto del Pozo Pardo, pare de la historiadora de l'educació María del Mar del Pozo Andrés, publicat l'any 1980 sobre els primers cinquanta anys d'educació de les persones amb discapacitat o diversitat funcional a l'Estat Espanyol, en el que planteja de manera sintètica la configuració de l'anomenada pedagogia de la debilitat mental i les primeres accions de l'administració estatal vers el col·lectiu.⁷ De fet, resumeix perfectament l'establiment científic de l'educació especial a l'Estat espanyol. Un altre autor, Herraiz Gascuña, planteja que, durant el primer terç del segle xx, l'escola fou la responsable de generar el constructe anormal en la seva categoria de dèbil mental. Per tant, des de les eines de la història social construeix una història de l'educació especial a nivell europeu.⁸

Amb una cronologia més àmplia i amb la voluntat de plantejar-nos una visió social i de conjunt de la discapacitat, Puig de la Bellacasa resumeix les claus interpretatives dels tres paradigmes de comprensió de la discapacitat que s'han desenvolupat al llarg de la història: tradicional, medicorehabilitador i social.⁹ Dins aquesta línia també cal enquadrar un treball pioner d'Antonio León Aguado Díaz que publicà la Fundación ONCE l'any 1995.¹⁰ La seva virtut és que ens fa de pont entre la comprensió més fluida del model mèdic de la discapacitat i el model social que s'engegà a partir de la segona meitat de segle xx.

Els paradigmes de Puig de la Bellacasa i Aguado Díaz serviren de base a posteriors anàlisis com la de Martínez Pérez i Porrás Gallo que cronològicament abracen la primera meitat de segle xx, moments de consolidació del model

⁷ DEL POZO PARDO, Alberto. «La educación de deficientes mentales en España: los primeros cincuenta años de su desarrollo (1875-1925)», *Revista Española de Pedagogía*, vol. 38, núm. 148 (1980), p. 15-24.

⁸ HERRÁIZ GASCUEÑA, Mariano Gonzalo. «La conceptualización de la infancia deficiente en los inicios de la educación especial europea», *Revista Española de Pedagogía*, núm. 203, (gener-abril 1996), p. 175-176.

⁹ PUIG DE LA BELLA CASA, Ramón. «Concepciones, paradigmas y evolución de las mentalidades sobre la discapacidad», a AADD. *Discapacidad e información*. Madrid: Real Patronato de Prevención y Atención a Personas con Minusvalía, 1990, p. 63-96.

¹⁰ AGUADO DÍAZ, Antonio León. *Historia de las Deficiencias*. Madrid: Escuela Libre Fundación ONCE, 1995.

mèdic i rehabilitador de la discapacitat¹¹ i que varen permetre la constitució de la traumatologia i l'ortopèdia com a especialitat mèdica a l'Estat espanyol.¹²

Ja en el segle XXI cal apuntar que la majoria de recerques sobre la discapacitat fan esment a l'estudi d'institucions i a l'evolució política. Així doncs, són menys els adreçats a conèixer els afectats i els moviments associatius. Ara bé, l'àmbit més prolífic ha estat el de la història de l'educació. Promoguts per l'estudi de l'anomenada educació especial han sorgit treballs sobre centres, qüestions pedagògiques i/o ensenyants més destacats.

En general, predominen les aportacions en format curt d'investigadors dedicats a altres aspectes de la història de l'educació. Un treball fonamental és la recopilació de ponències del XVè Col·loqui d'Història de l'Educació de la Universitat Pública de Navarra que es dedicà de manera monogràfica al tema.¹³ No podem oblidar l'aparició de treballs circumscrits a zones geogràfiques molt concretes de l'Estat espanyol i que ens permeten observar amb més detall l'evolució d'institucions i calibrar la repercussió real de les polítiques educatives públiques vers les persones amb discapacitat. Cal destacar els treballs de Rodríguez Tejada a Extremadura¹⁴, Mínguez Álvarez a Màlaga¹⁵, Molina Roldán a Almeria¹⁶, Matas Pastor a Mallorca¹⁷ i García Balda a Girona¹⁸, que amb cronologies més amples o més curtes ens endinsen dins la microhistòria de l'educació especial.

¹¹ MARTÍNEZ PEREZ, José; PORRAS GALLO, María Isabel. «Hacia una nueva percepción social de las personas con discapacidades: Legislación, medicina y los inválidos del trabajo en España (1900-1936)», *Dynamis*, núm. 26 (2006), p. 195-219.

¹² MARTÍNEZ PÉREZ, José. «Consolidando el modelo médico de la discapacidad: sobre la poliomiélitis y la consitución de la traumatología y la ortopedia como especialidad en España (1930-1950)», *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, vol. 61, núm. 1 (2009), p. 117-142.

¹³ BERRUEZO ALBÉNIZ, María Reyes; CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coord). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días. XV Coloquio de Historia de la Educación*. Pamplona: Universidad Pública de Navarra, 2009.

¹⁴ RODRÍGUEZ TEJADA, Rosa María. *La educación Especial en Extremadura y en Alentejo (1970-1975)*. Mérida: Junta de Extremadura, 2001.

¹⁵ MÍNGUEZ ÁLVAREZ, Constancho. *La educación de los sordos en Málaga (1925-2000): Colegio La Purísima*. Málaga: Comunidad Educativa Colegio La Purísima, 2002.

¹⁶ MOLINA ROLDÁN, Rosa María. *Aproximación a la educación especial en Almería durante el último tercio del siglo XX. El CEEE Princesa Sofía*, tesi doctoral, Universitat de Granada, 2010.

¹⁷ MATAS PASTOR, Joan Josep. *De la foscor a la llum. Evolució de la discapacitat a Mallorca*. Palma: Leonard Muntaner Editor, 2018.

¹⁸ GARCÍA BALDA, Josep Maria. *Aproximació històrica a l'educació especial a Catalunya: l'educació institucionalitzada en centres de educació especial a les comarques de Girona (1873-1997)*, tesi doctoral, Universitat de Girona, 2007.

Ja per acabar aquest estat de la qüestió voldria fer esment a treballs més específics centrats en el període franquista i en els anys de la transició que són una anàlisi des del que és social i interpreten la discapacitat i el seu moviment associatiu en el marc de les reivindicacions i canvis socials. Segons Planella Rivera, durant el franquisme i la transició vàrem viure un període que anomena de la insurgència de la discapacitat.¹⁹ Així doncs, cal destacar, en primer lloc, els estudis realitzats des de la sociologia com els de Díaz Casanova²⁰ i de Díaz Velázquez.²¹ Aquest darrer demostra i conclou que les associacions i entitats de la discapacitat més llongeves s'han convertit en entitats gestores de serveis i han perdut el seu caràcter reivindicatiu i d'agent de canvi social. I, en segon lloc, des de la història són remarcables els treballs de Del Cura González sobre els discursos i pràctiques sobre la discapacitat intel·lectual en el segon franquisme,²² i els inclosos dins monogràfics sobre la història de la transició democràtica, com és el cas de Amer i Matas que analitzen l'evolució del moviment associatiu de la discapacitat a l'àmbit balear tot destacant el seu doble paper com a proveïdors de serveis i com a plataformes de reivindicació social i política.²³

3. EVOLUCIÓ DEL CONCEPTE D'EDUCACIÓ ESPECIAL A NIVELL INTERNACIONAL I A L'ESTAT ESPANYOL

La gènesi i evolució de l'educació especial està íntimament relacionada amb la concepció social de la discapacitat. La primera neix en el moment en que la segona té una concepció mèdica i orgànica centrada en la deficiència i

¹⁹ PLANELLA RIBERA, Jordi. *Proyecto Docente: Cátedra de Teoría e Historia de la Educación*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, 2012.

²⁰ DÍAZ CASANOVA, Máximo. *Asociacionismo de minusválidos, entre organización y movimiento social*. Madrid: Ministeri de Treball i Seguretat Social, 1985.

²¹ DÍAZ VELÁZQUEZ, Eduardo. «El asociacionismo en el ámbito de la discapacidad: un análisis crítico», *Insterticios: Revista Sociológica de Pensamiento Crítico*, vol. 2, núm. 2 (2008), p. 183-196.

²² DEL CURA GONZÁLEZ, Mercedes. «La subnormalidad a debate: discursos y prácticas sobre la discapacidad intelectual en el segundo franquismo», *Història, Ciències. Saïde*, vol. 24, núm. 4 (2016), p. 1041-1057.

²³ AMER BALLESTER, Catalina – MATAS PASTOR, Joan Josep. «El moviment associatiu de la discapacitat (1983-2019), de la conquesta a l'exercici dels drets», a MARIMÓN RIUTORT, Antoni – COMPANYY MATES, Arnau (Dir.). *L'associacionisme a les Illes Balears (1976-2019)*. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2023, p. 139-164.

en conseqüència es pensa que tota persona, encara que sigui anormal i hagi estat exclosa, pot ser educable.

Per a abordar l'evolució del concepte emprarem l'esquema proposat per Parrilla que inclou el diferent tractament que la societat ha atorgat a la població amb necessitats educatives especials. Doncs bé, una primera etapa d'exclusió caracteritzada per l'infanticidi i l'internament a institucions per tal de ser aniquilats i apartats de la societat. La segona etapa considerada com a de la segregació en la que apareixen les escoles especials. A continuació, una tercera etapa denominada d'integració que ve marcada per al procés d'integració escolar. I, finalment, la quarta i darrera etapa anomenada de la reestructuració en la que s'imposa el paradigma de l'educació inclusiva.²⁴

A la llarga etapa que abraça des de l'antiguitat clàssica fins a l'Edat Mitjana la resposta social a la discapacitat era l'infanticidi ja que predominaven les explicacions i les reaccions irracionals propis del model demonològic i de la manca de coneixement científic sobre anatomia, psicologia i fisiologia. Per tant, no es tractava d'éssers humans educables i estaven desproveïts de qualsevol dret.

Des del Renaixement fins la Revolució Francesa és l'etapa coneguda com la del gran tancament de totes aquelles persones que no participaven de la raó universal. De totes maneres, en aquesta etapa s'iniciaren les primeres experiències educatives amb deficiències. Així doncs, les primeres experiències a l'Estat espanyol es produïren en el segle XVI i en el marc de les deficiències sensorials. Aquest és el cas de Fra Pere Ponce de León (1509-1584) que s'ocupà de l'educació de persones sordes i mudes.²⁵ A nivell teòric, hem de destacar Juan Pablo Bonet (1563-1633), que va escriure el primer llibre sobre l'educació de sords i que, entre d'altres coses, contenia un alfabet manual molt semblant a l'actual. Hem de convenir que l'objectiu era la *desmutació* d'aquestes persones que tradicionalment eren considerades sense possibilitat de parla.²⁶ Pel que fa a la discapacitat visual hem de destacar a Valentín

²⁴ PARRILLA LATAS, Ángeles. «Acerca del origen y sentido de la educación inclusiva», *Revista de Educación*, núm. 327 (2002), p. 15-18.

²⁵ CALDERÓN ESPAÑA, María Consolación. «La educación de los sordomudos y ciegos en el BILE», a BERRUZO ALBÉNIZ, Reyes – CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, 1, (2009), Pamplona, p. 36.

²⁶ VÉRGARA CIORDA, Javier. «La primera Historia de la Educación de los sordos en España: la carta del jesuita Juan Andrés y Morell (1740-1817) a su hermano Carlos sobre el arte de educar a los sordomudos», a BERRUZO ALBÉNIZ, Reyes – CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación*

Hüay (1745-1822), creador de l'Institut Nacional de Joves amb Ceguera de París, primera escola que permeté defugir del model asilar per a persones amb discapacitats sensorials; també fou promotor de l'escriptura en relleu. No podem oblidar la figura de Louis Braille com a creador del sistema de lectoescriptura que porta el seu nom.

Si, per a les discapacitats sensorials, l'epicentre de la recerca i la praxi educativa el tenim a l'Estat espanyol, no és així en pel cas de la discapacitat intel·lectual. En aquest cas, els pioners es troben a París.²⁷ De fet, ja endinsats en el segle XIX és quan hem de situar, en primer lloc, les noves experiències educatives que suposaven la integració escolar de la discapacitat sensorial i, en segon lloc, les primeres entitats i autors pioners en el tractament i educació de la discapacitat intel·lectual.

A mesura que s'ha desenvolupat el pensament científic és quan s'ha iniciat l'educació especial en un sentit segregador. Així doncs, aquesta població és atesa a institucions que compleixen una doble funció. Per una banda, que tenguessin les seves necessitat mèdiques ben cobertes. I, per altra banda, protegir la resta de població considerada normal del col·lectiu de persones amb discapacitat. Precisament és en aquest marc que sorgiren els considerats com a pares de l'educació especial. M'estic referint a Jean-Marc-Gaspard Itard (1774-1838), que va contribuir a l'educació d'un nin salvatge a través d'activitats pedagògiques que va desenvolupar a aquest efecte. I a Édouard Séguin (1812-1880), que va impulsar un mètode filosòfic basat en l'activitat i en un ampli espectre de material didàctic.²⁸

No obstant això, no fou fins a la segona meitat del segle XIX, a l'empenta de la creació d'institucions assistencials de les persones considerades com a anormals i malaltes, que diversos autors com Maria Montessori (1870-1952), Ovidi Decroly (1871-1922) i Samuel Howe (1801-1876) començaren a elaborar i aplicar de forma sistemàtica programes per a l'educació dels llavors anomenats deficients mentals, sorgint així la figura professional del professor d'educació especial. De fet, en aquesta etapa d'institucionalització sorgiren

inclusiva: la educació especial y social del siglo XIX a nuestros días, XV Coloquio Historia de la Educación, 1, (2009), Pamplona, p. 104.

²⁷ MOREU, Àngel. «La Pedagogía y la Medicina en los inicios de la Educación Especial ochocentista. Francia, Alemania y España», a BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes; CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, 1, (2009), Pamplona, p. 312.

²⁸ ILLÁN ROMEU, Núria; ARNAIZ, Pilar; ESCUDERO, Juan Manuel; GONZÁLEZ, María Teresa. *Didáctica y organización de la Educación Especial*. Màlaga: Ediciones Aljibe, 1996, p. 13-41.

escoles especials com la de París (Pigalle); les de Halle a Alemanya l'any 1863, i a Anglaterra l'any 1893 es creà la *British Child Study Association*, que integrà l'activitat de psicòlegs en els serveis educatius. També fou a Anglaterra que l'any 1899 s'aprovà un projecte de llei per tal que es creàs una escola per a nins amb endarreriment mental.²⁹

Pel que fa a l'evolució de l'educació especial a l'Estat espanyol hem de destacar el paper mobilitzador de l'anomenada Llei Moyano de 9 de setembre de 1857. En virtut d'aquesta llei, l'educació especial es centrà exclusivament en les discapacitats sensorials. Hi ha tota una sèrie d'investigadors i professors que ajudaren a desenvolupar l'educació especial a l'Estat espanyol. Cal destacar-ne tres: Juan Manuel Ballesteros y Santa María (1794-1896), Francisco Fernández Villabril (1811-1874) i Carlos Nebreda López (?-1876). El nexa d'unió dels tres és haver estat implicats en el Col·legi Nacional de Sordmuts. Els dos primers en qualitat de metges i investigadors i el darrer com a professor gestor.

Durant la primera meitat del segle xx sorgiren tota una sèrie d'institucions i reformes legislatives que afavoriren el desenvolupament de l'educació especial. L'any 1903 s'aprovà el reglament del Col·legi de Sordmuts de Madrid. Un any després es va posar en funcionament la Junta de Protecció de la Infància amb motiu de l'existència d'escolars inadaptats propers a la delinqüència, que fou precursora de la futura Llei de Protecció de la Infància. L'any 1906 fou creada la càtedra de psiquiatria infantil a l'Escola Normal de Barcelona, inaugurant-se un any després a Madrid l'Institut Psiquiàtric-Pedagògic, que alternava l'assistència mèdica amb l'educativa.

Ja dins el segon decenni del segle xx, més concretament l'any 1914, fou creat el Patronat Nacional d'Anormals, fundant-se un any després a Barcelona l'Institut Mèdic-Pedagògic. Mentre que durant el curs 1915-1916, Ovidi Decroly i Maria Montessori impartiren conferències a molts indrets de l'Estat espanyol.

El 1917, el Patronat Nacional d'Anormals es va desglossar en tres especialitats: cecs, sordmuts i anormals. Aquesta distinció en tres especialitats propicià que l'any 1923 es reconegués la necessitat educativa de les persones amb discapacitat intel·lectual. A tal efecte, l'any 1924 es fundà l'Escola Central d'Anormals de Madrid. L'any que s'implantà la Segona República, es va crear l'Institut Psicotècnic de la Diputació de Barcelona. Llavors, la Guerra Civil propicià una aturada en l'evolució de l'educació especial, encara que hem de

²⁹ LLEDÓ CARRERES, Asunción. *Luces y sombras en la educación especial. Hacia una educación inclusiva*. Madrid: Editorial CCS, 2012, p. 15.

destacar la creació de la ONCE (Organització Nacional del Cecs Espanyols) l'any 1939. Del primer franquisme cal destacar la fundació de l'Institut de Pedagogia Terapèutica (1943) i la promulgació de la Llei d'Ensenyament Primari del 17 de juliol de 1945 que regulava l'existència d'escoles especials, així com també s'especificava la formació que havia de tenir un professor d'educació especial.

Després de la Segona Guerra Mundial hem de destacar la importància de la Declaració de Drets Humans (1948), que en el seu article 26 assenyalava que totes les persones tenen dret a l'educació. A nivell internacional durant els anys seixanta es produïren tota una sèrie de transformacions en l'educació especial que tenen a veure amb la nova concepció col·lectiva dels trastorns del desenvolupament i la deficiència i la influència de nous moviments socials en favor de la igualtat, la normalització i la integració social de les minories. Tot plegat va confluïr en la redacció de l'Informe Warnock, publicat l'any 1978. Aquest presentava una visió alternativa a la separació tradicional de l'educació especial fonamentat en la inclusió de totes les persones en el sistema educatiu. També creava el concepte de necessitats educatives especials amb l'objectiu d'assolir un apropament de l'alumnat amb dificultats. Es reconeixia que tothom podia tenir dificultats i, per tant, precisar d'una acció educativa especial en qualque moment. Així doncs, l'escola havia de proporcionar-la activant i preparant tots els seus recursos humans i materials. Aquest concepte de necessitats educatives especials no fou introduït a l'Estat espanyol fins a la promulgació de la LOGSE -Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu- l'any 1990.

Doncs bé, l'inici de les activitats assistencials i educatives de centres i escoles d'educació especial arreu de la geografia espanyola en la segona meitat del decenni dels anys seixanta del segle xx s'explica per diversos factors. En primer lloc, el desenvolupament de l'associacionisme dels familiars que reivindicaven els drets del deficient com a ésser humà especialment necessitat. Així doncs, podem destacar la figura de Carmen Gayarre Galbete (Pamplona 1900 – Madrid, 1996) que l'any 1959 creà el Col·legi Sant Lluís Gonzaga a Madrid, impulsora l'any 1964 de la Fundació Gil Gayarre de Navarra i, en definitiva pionera en la creació de centres d'educació, atenció primerenca, formació laboral i residències a Madrid i Pamplona. També cal mencionar associacions pioneres com ANFAS (Associació Navarra de Familiar i Amics de Subnormals) creada l'any 1961, ASPANIAS (Associació de Pares i Familiars de Persones amb Discapacitat Intel·lectual) impulsada a Burgos l'any 1964, FEAPS (Federació Espanyola d'Associacions Pro-Subnormals) creada a

València el 26 d'abril de 1964 i que aplegava a 20 organitzacions, entre d'altres.

En segon lloc, pels avenços experimentats en la biologia, la psicologia, la medicina i la pedagogia que possibilitaren expectatives més optimistes pel que fa a la capacitat d'aprenentatge i desenvolupament de les persones amb discapacitat. I, en tercer lloc, la Declaració dels Drets Generals i Especials del deficient mental, adoptada l'octubre de 1964 a l'Assemblea de la Lliga Internacional d'Associacions Protectores de Deficients Mentals i assumides plenament per l'ONU el 20 de desembre de 1971 a la seva Declaració sobre els drets dels endarrerits mentals. En aquesta s'assenyalava el seu dret a l'atenció mèdica, al tractament físic que requerís, així com l'educació, la capacitació, la rehabilitació i l'orientació que els permetés desenvolupar al màxim les seves capacitats i actituds.³⁰ A tot això, cal afegir-hi la crida a l'autodeterminació de les persones amb discapacitat que va fer B. Nirje, director executiu de l'Associació Sueca per a Nins Endarrerits, l'any 1972. No debades, aquesta va suposar la primera pedra i l'eix central sobre la que es fonamentaren les bases i els principis dels serveis i mesures dirigides a promoure i augmentar la qualitat de vida i la participació social de les persones amb discapacitat.³¹

En el marc abans descrit arribam a la Llei General d'Educació de l'any 1970, la coneguda com a Llei Villar-Palasi, nom del ministre d'educació que la va promoure. En el seu article 51 tractava de l'educació dels "deficients i inadaptats" i considerava que aquesta s'havia de realitzar a centres especials, encara que recollia que per a discapacitats lleus podria considerar-se la seva educació a unitats especials de centres ordinaris. Prèviament, en el Llibre Blanc Bases per a una Política Educativa publicat l'any 1969 com a diagnòstic a la situació del sistema educatiu espanyol, s'assenyalava que l'educació especial s'ajustaria als nivells, aptituds i possibilitats de desenvolupament de cada subjecte i no per criteris cronològics; i, a més, no s'inclourien entre els necessitats d'educació especial a tots aquells que tenien endarreriments intel·lectuals i culturals lleus. Aquests havien de ser atesos a les classes de

³⁰ LÓPEZ TORRIJO, Manuel. «El derecho a una educación (inclusiva) de las personas con discapacidad en las Declaraciones Internacionales», a BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes – CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, 1, (2009), Pamplona, p. 162.

³¹ PERALTA, Felisa; GONZÁLEZ TORRES, María del Carmen. «El movimiento hacia la autodeterminación personal: antecedentes y estado actual», a BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes – CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, 1, (2009), Pamplona, p. 181.

recuperació en els centres docents del sistema regular. De fet, això implicava donar una primera passa a la integració d'aquell alumnat amb dificultats lleus.

La Llei General d'Educació dedicà de l'article 49 al 53 del capítol setè a l'educació especial. En el seu articulat es refereix als deficientes i inadaptats i la seva preparació per a incorporar-se a la vida social de la manera més plena possible, segons el casos. Incorporava també els superdotats i adreçava els centres especials a aquells "deficients" i inadaptats que tenien anomalies tan profundes que ho feien necessari, obrint la porta a la creació d'unitats d'educació especial a centres docents de règim ordinari per als deficientes lleus, així com les anomenades unitats de transició per a la connexió dels centres ordinaris amb els d'educació especial. Per tant, ja es cercava en aquest primer intent una integració escolar quan fora possible. No obstant això, es dedicà un major esforç a la creació de centres específics que a l'engegament d'unitats d'educació especial a centres de règim ordinari.

En definitiva, la Llei General d'Educació fou la primera llei d'educació espanyola que contemplava l'educació de tots i totes sense exclusions. L'adopció legal del terme educació especial es produí a partir d'aquesta llei. L'educació especial s'entenia com a una modalitat específica, és a dir, com a un sistema educatiu paral·lel al de l'educació ordinària, regulat per les seves pròpies normes i per un currículum específic diferent al general. Es classificava l'alumnat en lleus i profunds; els primers per a ser educats en centres ordinaris i els segons a especials. No obstant això, aquest fet implicà el sorgiment d'una sèrie de problemes que fins aleshores eren desconeguts. En primer lloc, l'accés a l'escola de nins i nines amb discapacitat feia del tot necessari un estudi previ per al seu diagnòstic, així com la pràctica educativa o ensenyament específic que havia de rebre. I, en segon lloc, a la pràctica només accedien a aquest sistema les persones més afectades que no podien seguir el ritme de l'educació ordinària ja que l'escolarització no era obligatòria. Aquest fou l'argument emprat per moltes escoles d'educació especial a l'hora de conscienciar els mestres de les escoles ordinàries perquè enviassin l'alumnat més endarrerit a un centre d'educació especial.

Per a facilitar el desenvolupament del que estipulava la llei en referència a l'educació especial, l'any 1975 es creà l'Institut Nacional d'Educació Especial amb la missió essencial d'assolir una progressiva extensió i perfeccionament del sistema d'educació especial. Entre les seves funcions més importants cal destacar l'establiment de directrius bàsiques per a facilitar la tasca de les corporacions, associacions i entitats públiques a favor de l'educació especial; elaborar la proposta d'ordenació dels ensenyaments d'educació especial

que s'haguessin d'impartir a centres docents, tant estatals com no estatals; la promoció i l'impuls de la recerca; i, finalment, la determinació dels objectius, estructura i continguts dels programes d'educació especial. L'obra més significativa de l'institut fou l'elaboració del Pla Nacional d'Educació Especial que inspiraria tota la legislació dels anys vuitanta del segle xx. Aquest recollia els plantejaments o principis internacionals d'aquella època, això és normalització, integració, individualització i sectorialització, i que s'explicitaven en el ja esmentat Informe Warnock de 1978.

Per a complementar la tasca de l'Institut Nacional de l'Educació Especial, es creà l'any 1976 el Reial Patronat d'Educació Especial amb un doble objectiu. Per una banda, coordinar les diverses administracions que tenien competències en el tema en les seves vessants social, educativa i sanitària. I, per altra banda, donar suport a les iniciatives de caire social o privat que foren molt importants en el decurs del decenni dels setanta del segle xx. Val a dir que l'any 1978 es modificà el nom del Reial Patronat que passà a denominar-se d'Educació i Atenció a Deficients.

A nivell internacional, a finals dels anys vuitanta del segle xx, coincidint amb la promulgació de la legislació que regulava l'educació inclusiva en la majoria d'estats desenvolupats, l'Assemblea General de les Nacions Unides adoptà el 20 de novembre la Convenció sobre els Drets del Nin, que incorporava nous aspectes en relació a l'educació dels nins amb discapacitat. Aquesta va definir amb precisió i de manera certament completa la seva finalitat i els objectius, si bé proposava el seu desenvolupament amb termes únicament possibilistes.³²

En el decenni dels vuitanta del segle xx assistim a l'Estat espanyol a la promulgació de la Llei d'Integració Social del Minusvàlid, aprovada el 7 d'abril de 1982, que suposava el reconeixement dels drets de les persones amb discapacitat i diferenciava els conceptes de deficiència, discapacitat i minusvalidesa. La seva aprovació significà el desenvolupament legislatiu i la instrumentalització dels recursos per a la normalització dels serveis i integració de les persones amb discapacitat. La seva pretensió era la integració total de les persones amb discapacitat a les institucions de caràcter general, excepte quan per les seves característiques i deficiències requerien una atenció a través de serveis i centres especials. La secció tercera que estava dedicada a l'educació es cercava la integració en el sistema ordinari de l'educació general rebent, en el

³² LÓPEZ TORRIJO, Manuel. «El derecho a una educación (inclusiva)... », p. 163.

seu cas, els programes de suport i recursos que la mateixa llei reconeix. Com ja hem assenyalat, s'apostava per la integració en centres de règim ordinari, excepte quan la profunditat de la discapacitat fes imprescindible la seva atenció a centres específics, però sempre en connexió amb els centres ordinaris, dotats d'unitats de transició ja que el que es cercava era la integració.

El Reial Decret de 15 d'octubre de 1982 d'Ordenació de l'Educació Especial i l'Ordre Ministerial del 14 de juny de 1983 preveien quatre modalitats d'escolarització per a l'educació especial. La primera, de total integració a les aules ordinàries per a alumnat amb disminucions generalment motrius o sensorials, sense dèficit d'intel·ligència. La segona, d'integració parcial a través d'un programa combinat EGB-Educació especial per a aquells alumnes amb intel·ligència normal que per trobar-se amb greus dificultats en una àrea d'aprenentatge, no podien seguir el ritme ordinari d'aquells aprenentatges i necessitaven suport específic fora del grup classe, romanent en ell la resta de les classes. La tercera, d'integració parcial a aules especials de centres ordinaris per a aquells alumnes que no eren capaços de seguir adequadament el procés del sistema ordinari sense cap tipus de suport suplementari, els deficientes lleus, però si que podien desenvolupar i practicar determinades àrees d'activitat comú –arts aplicades, música, tallers d'activitats extraescolars, entre d'altres- i les activitats no docents i complementàries. I la quarta, l'escolarització en centres específics d'educació especial per a l'alumnat que no podia accedir a una integració parcial a l'aula d'educació especial en centres ordinaris.

Cal apuntar que la manca de coherència entre teoria i pràctica conduí a la promulgació de l'Ordre Ministerial de 20 de març de 1985, amb la finalitat de fer efectiva la integració en els centres d'EGB. Per tal d'evitar la marginació dins el sistema educatiu, el Ministeri d'Educació, a través de la Subdirecció General d'Educació Especial, establí tot un conjunt de mesures que quedaren recollides en el Reial Decret d'Ordenació Especial de 6 de març de 1985. Entre elles, cal destacar que tots els projectes curriculars i les programacions d'aula tenien que respondre a les necessitats de tots els alumnes amb l'objectiu que tot l'alumnat pogués participar de la vida dels centres. A més, establia que el currículum de l'educació especial havia de basar-se en tot cas en l'ordinari, si bé tenint en compte les diferències individuals. En definitiva, aquest decret suposava l'inici experimental del programa d'integració a l'Estat espanyol i com a conseqüència d'ell es creà l'any 1986 el Centre Nacional de Recursos per a l'Educació Especial, dependent del Ministeri d'Educació.

4. L'EDUCACIÓ ESPECIAL A MALLORCA: DE LA TRAGÈDIA PERSONAL A LA INTEGRACIÓ

Els orígens de l'educació especial a Mallorca, igual que succeeix a la resta de l'Estat espanyol, l'hem de cercar en totes aquelles iniciatives públiques o privades que plantegen propostes educatives per a persones amb discapacitats sensorials: visual i auditiva. Així doncs, les primeres iniciatives es varen desenvolupar durant la segona meitat del segle XIX i el primer terç del segle XX. Posteriorment, dins el període de consolidació del model mèdic i rehabilitador, analitzarem iniciatives d'educació especial sorgides durant el franquisme a l'empara del moviment familiar i en el marc de les associacions pro-subnormals que s'engegaren gairebé a totes les províncies de l'Estat espanyol en els anys seixanta de segle XX.

L'arribada de la democràcia i el desenvolupament de l'estat de les autonomies i del benestar va suposar l'impuls i consolidació definitiva de l'educació especial, passant de la segregació a la integració social del col·lectiu.

4.1 *Primeres iniciatives*

Dins la segona meitat del segle XIX, a nivell municipal cal mencionar l'engegament de l'Escola Municipal de Cecs de Palma de Mallorca. Aquesta va funcionar des de 1866 fins a 1890. Aquesta experiència no és aïllada, sinó més aviat una més de tota una sèrie d'iniciatives municipals i provincials que s'engegaren a l'Estat Espanyol a la segona meitat del segle XIX, després de les pioneres iniciatives de Sevilla i Barcelona per a atendre alumnat invident. En les dues dècades finals de segle XIX es crearen arreu de l'Estat espanyol diverses associacions per a la defensa i protecció dels cecs. D'entre elles, cal destacar la Unió Fraternal de Barcelona (1882), la Societat de Captaires no Vidents Esperança i Fe de Madrid (1885), la Protecció Mútua de Cecs d'Ambdós Sexes de Barcelona (1888), entre d'altres.

En el primer decenni de segle XX es desenvoluparen a l'Estat espanyol tota una sèrie d'iniciatives pioneres en l'educació de les persones amb discapacitat intel·lectual. D'entre elles, cal destacar la dels germans Pereira, Amador i Francisco, que l'any 1907 engegaren la revista *La Infancia Anormal*, i el 1908 crearen l'escola amb el nom d'Institut Psiquiàtric-Pedagògic, sanatori-escola per a nins, nines i joves mentalment endarrerits, esquizofrènics, psicoastènics i nerviosos. Aquest sanatori-escola fou la primera institució espanyola d'aquest

gènere i neix com a conseqüència de la passivitat perllongada dels poders públics davant el tema.

El desenvolupament de tot el teixit associatiu abans mencionat va empènyer l'administració pública a construir-ne un bastiment jurídic i institucional. Així doncs, cal apuntar que l'any 1902 es creà el Col·legi Nacional de Sord-muts i Cecs; i un poc més tard, concretament l'any 1910 es fundà el Patronat Nacional de Sord-muts, Cecs i Anormals, dependent del Ministeri d'Instrucció Pública.

No obstant això, una de les primeres realitzacions per a l'atenció a la discapacitat intel·lectual a l'Estat espanyol es produí l'any 1916, amb l'aprovació del Reglament del Col·legi Nacional de Sord-muts, Cecs i Anormals, i amb el Reglament d'Escoles Graduades de 19 de setembre de 1918 que disposava, entre d'altres coses, que les escoles de més de sis seccions n'havien de tenir una adreçada als alumnes endarrerits.

Una fita important fou la creació l'any 1922 de l'Escola Central d'Anormals i l'enorme tasca que hi desenvolupà la seva directora, Maria Soriano Llorente, i tot el seu equip de mestres i metges fins 1970. Ara bé, aquesta fou un oasi enmig del desert ja que en els anys trenta des de l'Agrupació Espanyola de Pares i Protectors d'Anormals Mentals i Malalts Mentals (1933) es reclamava constantment a l'administració que potenciàs la creació de centres i escoles per a "anormals".

L'educació del col·lectiu al llarg del primer terç de segle xx es dugué a terme a centres especials i en ambients segregats de l'educació ordinària. Es presentava a aquestes persones com a subjectes anormals i malalts que precisaven un tipus particular i específic d'escoles, residències, tallers i llocs de feina. Per tant, es prefigurà un subsistema educatiu paral·lel que tindrà repercussions de llarg abast fins als nostres dies.

4.2 Iniciatives durant el franquisme (1936-1975)

La política dels primers deu anys del franquisme es centrà en la repressió dels vençuts i en la institucionalització del poder i de les seves bases ideològiques. Així doncs, l'acció social, delegada a les institucions paraestatsals com l'Auxili Social o directament a la beneficència religiosa, es va trobar amb un estat enfonsat en la misèria i amb una població que tenia necessitats bàsiques descobertes. Les persones amb discapacitat patiren amb especial cruessa els anys de la postguerra a més d'un augment considerable

d'aquest col·lectiu com a conseqüència de l'expansió de malalties com la poliomièlitis.³³ Tot plegat, es va veure agreujat per la instauració d'un sistema ideològic en què preponderava l'home fort i treballador i la dona jove i sana per a la reproducció. En aquest sentit, l'home invàlid va patir una major pressió social i la seva discriminació laboral tenia connotacions estigmatitzants que empitjoraven la seva economia malmenada. Per altra banda, les dones amb discapacitat varen quedar apartades a la llar familiar, sense poder optar a l'única via de desenvolupament personal que oferia el franquisme, és a dir, el matrimoni i la maternitat.³⁴ Hem de tenir en compte que l'assumpció de la invalidesa provocava la restricció i discriminació educativa que afectava tant a homes com dones amb discapacitat.

Durant els anys quaranta i cinquanta de segle xx foren les famílies i els centres psiquiàtrics atesos per congregacions religioses els que s'encarregaren de les persones amb discapacitat. L'activitat assistencial poc a poc donà pas a l'educativa. La constitució del Patronat Nacional de l'Educació Especial l'any 1955 suposà la culminació de tot el procés administratiu engegat a principis de segle xx. Aquest era hereu del republicà Patronat Nacional de Cultura dels Deficients (1934) i del Patronat d'Educació per a la Infància Anormal creat l'any 1953. Però anem una mica abans.

Pel que fa a l'atenció de la discapacitat sensorial i, més concretament, la visual es produí un punt i apart amb la creació de l'Organització Nacional de Cecs (ONC) el 13 de desembre de 1938, a les acaballes de la guerra civil. La institució fou un projecte engegat pel mateix Franco per a intentar donar una solució definitiva als problemes econòmics i d'integració de les persones amb discapacitat visual.³⁵ El qualificatiu d'Espanyol s'afegí l'any 1952. Segons l'article tercer dels seus estatuts fundacionals, l'organització tenia com a missió la unificació, perfeccionament i l'orientació de l'ensenyament especial dels invidents, fent-la eficaç. L'ONC unificà les escoles existents a l'Estat espanyol i creà quatre col·legis reconeguts per l'Estat, ubicats a Madrid, Sevilla, Alacant i Pontevedra. Més tard, s'establí una escola a Barcelona, adscrita a un col·legi

³³ MARTÍNEZ-PÉREZ, José. «Consolidando el modelo médico de la discapacidad: sobre la poliomièlitis y la constitución de la ortopedia como especialidad en España», *Asclepio*, vol. 61 núm. 1 (2009), p. 133.

³⁴ MARTOS CONTRERAS, Emilia. «Trabajo y minusvalía durante el primer franquismo: la Asociación Nacional de Inválidos Cíviles», a GONZÁLEZ MADRID, Damián Alberto – ORTIZ HERAS, Manuel – PÉREZ GARZÓN, Juan Sisinio (Coord.). *La historia: lost in translation?*, Ediciones Universidad Castilla La Mancha, 2017, p. 27-89.

³⁵ MARTOS CONTRERAS, Emilia. «Los no válidos en la reconstrucción de la nueva España: dictadura, discapacidad y la Organización Nacional de Ciegos», *Historia del Presente*, núm. 38 (2021), p. 127.

públic d'aquella província. Una vegada acabada la Guerra Civil, s'inicià el procés de creació de Delegacions Provincials. Sabem que el 1940 ja n'existien 33, entre les quals hi havia la de la província de les Illes Balears.

Doncs bé, a l'empara de la Llei d'Educació Primària de 17 de juliol de 1945 (BOE de 18 de juliol) sorgiren a Mallorca quatre iniciatives aïllades, poc conegudes i alhora poc estudiades. M'estic referint, en primer lloc i seguint un ordre cronològic, a l'educació per a persones amb una discapacitat auditiva del Col·legi La Puríssima a partir del curs 1940-1941. En segon lloc, l'Hospital infantil Sant Joan de Deú de Palma de Mallorca, precursor i introductor a Mallorca de l'anomenada pedagogia hospitalària. En tercer lloc, ja en el decenni dels seixanta del segle xx, el centre d'educació especial Mater Misericordiae.³⁶ I, finalment, també a finals del decenni dels seixanta del segle xx, el centre d'educació especial Joan Mesquida de Manacor. Cal puntualitzar que les quatre iniciatives encara existeixen a dia d'avui. Per tant, en aquest epígraf analitzam els seus primers anys de vida durant el franquisme. En el següent epígraf contam el seu desenvolupament en el context de democratització de l'Estat espanyol i d'implantació de l'Estat de les autonomies. Totes elles són iniciatives pioneres i que encetaren enclotxes en l'educació d'un col·lectiu fins aleshores gairebé desatès i abandonat.

El Col·legi La Puríssima és obra de la Congregació de les Germanes Franciscanes de la Immaculada, fundada a València per Francesca Pasqual Domènech el 27 de febrer de 1876. Des de ben aviat, la institució procurà tenir cura de l'educació i rehabilitació de nins sords. De fet, la fundadora engegà l'any 1887 el Col·legi Sant Vicenç Ferrer a València, el primer centre per a nins sords de la congregació. Val a dir que la congregació ostentà la titularitat del Col·legi Nacional de Sord-muts i Cecs (1916). L'any 1925 fundaren una escola del mateix nom a Màlaga.³⁷ Entorn a l'especialització de l'escola en l'atenció a la discapacitat sensorial es propicià i es creà el cau de cultiu idoni per a la inauguració el dia 25 de juliol 1942 de l'Acció Catòlica de sordmuts en el carrer Verge de Lluc, 1 de Palma, tot plegat dins el moviment associatiu catòlic de la diòcesi de Mallorca. L'entitat inicià la seva activitat amb trenta socis. Ara bé, la gran protagonista i motor d'aquest incipient moviment

³⁶ MATAS PASTOR, Joan Josep. «Història de Mater Misericordiae (1964-2014). Un projecte de l'Església de Mallorca vers la inclusió social», *BSAL* (Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana), núm. 73 (2017), p. 223-239.

³⁷ MÍNGUEZ ALVAREZ, Constancio. *La educación de los sordos en Málaga (1925-2000): Colegio La Purísima*. Málaga: Comunidad Educativa la Purísima, 2002.

associatiu de la discapacitat auditiva fou, sens dubte, la seva presidenta, Margalida Jofre Roca (Andratx, 1905 – Palma, 1969), estreta col·laboradora de l'escola i germana de Bernat Jofre, batle republicà de Palma entre juny de 1932 i el gener de 1933 i fundador d'Acció Republicana de Mallorca (1932) i d'Esquerra Republicana Balear (1934). Quedà sorda de petita després d'una caiguda. Fou educada a l'escola per persones sordes i cegues de la Puríssima de Barcelona. Tornà a Mallorca quan tenia setze anys. Amb l'ajut del seu germà, l'any 1927 inicià un recorregut per tots els pobles de Mallorca per tal de realitzar un primer cens de persones amb sordesa i plantejà la necessitat que es creàs una escola especial per a la seva educació. De fet, l'any 1929 va intentar infructuosament que les Germanes Franciscanes de la Immaculada poguessin obrir una escola a Palma.³⁸ Durant el anys republicans tampoc ho aconseguí. A la immediata postguerra serví d'enllaç entre la congregació i el Bisbat de Mallorca per a poder obrir la seva desitjada escola per a persones amb sordesa a Mallorca. Però tornem a la fundació i desenvolupament de l'escola.

El dia 27 de novembre de 1940 arribaren a Palma tres germanes franciscanes de la Immaculada procedents de València: Felicitat de Sant Jaume, Maria del Salvador i Maria Cruz Martín. S'instal·laren a la casa de Catalina Calafell, mare d'una nina amb sordesa educada al col·legi que la congregació regentava a Barcelona. A finals d'any, es traslladaren a un pis del carrer SAGRANADA, 4, que seria la primera seu de l'escola fins l'any 1945. Mentrestant, el dia 25 de novembre de 1940, la germana Eulàlia del Sagrari, superiora general, envià una carta al bisbe de Mallorca suplicant "*autorización para que se pueda llevar a efecto este deseo estableciendo en esa capital y diócesis de su jurisdicción un colegio destinado a la educación e instrucción de estos niños desgraciados*".³⁹ Aquesta arribà el dia 12 de desembre del mateix any. Com a curiositat cal assenyalar que el permís era per a obrir una escola per a sordmuts i cecs.

Per tant, una vegada obtinguts els permisos i les aprovacions de la Diputació, l'Ajuntament de Palma i el Bisbat de Mallorca, només mancava començar l'activitat. La primera alumna que tocà les portes fou Francesca Xamena Jaume, d'onze anys. Qualcuns dels primer alumnes de l'escola provenien de l'escola de Barcelona. A més, cal destacar que era una escola mixta, cosa impensable en els col·legis ordinaris de l'època. A finals del primer curs de funcionament de l'escola el nombre d'alumne ascendia a la gens

³⁸ *Margalida Jofre: la dona que va rompre barreres*. Palma: Consell de Mallorca, Departament de Participació Ciutadana i Presidència, Direcció Insular d'Iguatlat, 2017, p. 11.

³⁹ ARXIU HISTÒRIC DIOCESÀ. VI-14-1. Franciscanes de la Immaculada. "Fundació 1940, permís".

menyspreable xifra de vint-i-cinc. De fet, ja no podien acollir més alumnat per manca d'espai.

El dia 8 de juny de 1941 es dugué a terme l'acte d'inauguració oficial i benedicció de l'escola amb l'assistència de les principals autoritats civils i eclesiàstiques de l'illa: el bisbe Miralles; el batle Olesa; el president de la Diputació, Sampol; el president del Foment Agrícola de Mallorca, Coll; el vicepresident de la Mútua Balear, Riera; entre d'altres.⁴⁰ A través de les pàgines de *El Luchador* hem pogut conèixer aspectes d'infraestructura i didàctics d'aquesta primera escola, com per exemple que l'aula on s'ensenyava es situava en el darrer pis de l'edifici i que tenia molts miralls com a instrument per a promoure la *desmutització* de l'alumnat.⁴¹

Abans ja hem assenyalat que l'espai escolar ben aviat es quedà petit i les germanes no podien satisfer totes les demandes educatives. Per tal motiu, l'any 1945 compraren el palau propietat de Gabriel Tarongí, ubicat al carrer Salas, 46, per un preu de 175.000 pessetes. Popularment es conegut com a Can Salas. Havia estat presó de dones durant la Guerra Civil i posteriorment llogat a les Germanetes dels Pobres.⁴² Per a poder condicionar l'edifici varen hipotecar la casa i es llogaren varies sales i dependències a Correus. Finalment, es pogueren construir quatre aules, dormitoris, menjadors, cuina i una capella. No obstant això, l'activitat escolar de l'edifici es complementà a partir del 23 d'abril de 1951 amb la Casa Sacerdotal que tenia com a finalitat específica ser una llar per als sacerdots majors, malalts i transeünts.⁴³ No tenim notícies del dia a dia de l'escola durant aquesta època, però sí que comptam amb l'acta de la visita pastoral que féu el bisbe Jesús Enciso Viana l'any 1957 i en la que "*comprueba y admira los preciosos resultados de los métodos modernos que con tanta maestría saben aplicar las Religiosas pacientemente, con los niños sordos que se les confían*".⁴⁴

El període del carrer Salas va concloure l'any 1970 davant la problemàtica de la manca d'espai de l'edifici escolar. La congregació optà per la compra d'un terreny ubicat a la zona de Son Moix del Camí de Son Rapinya. Aquesta és l'actual seu de l'escola. La superfície del solar era de 5.071 metres quadrats

⁴⁰ *Correo de Mallorca*, 9 de juny de 1941.

⁴¹ *El Luchador*, 3 de juliol de 1941.

⁴² Anònim. *Historia del Colegio de Palma de Mallorca*. Palma: Comunitat Educativa La Purissima, 1990, p. 8.

⁴³ Idem anterior, p. 10.

⁴⁴ Idem anterior, p. 12.

i l'edificació es repartí en tres pisos. Val a dir que el dia 27 de març de 1971 es produí l'acte de benedicció i la inauguració de la nova escola i de la Casa Sacerdotal amb la presència del bisbe de Mallorca, Rafael Álvarez Lara, i del sacerdot Josep Gea Escolano, nebot de la directora, i posteriorment bisbe d'Eivissa. També hi fou present el sacerdot amb sordesa Agustí Yáñez, estret col·laborador de les germanes durant molts d'anys.

El nou centre comptà amb nova tecnologia educativa que el posà a l'alçada dels millors centres de l'Estat espanyol i la preparació intel·lectual i específica de les germanes que viatjaren a Estocolm per a assistir a un congrés internacional sobre la reeducació auditiva.⁴⁵ Ara bé, tot seguint el consell del pare Sebastià Prades, SJ, les germanes decidiren obrir un parvulari per a nins i nines oients que rebé les primeres matrícules l'any 1971.⁴⁶ De fet, es posava la primera pedra de la integració entre alumnes amb sordesa i els que no ho són. Podem dir que és una integració a la inversa.

Tot seguint un ordre cronològic, la segona iniciativa correspon a l'Hospital Infantil Sant Joan de Déu de Palma de Mallorca, inaugurat l'any 1955 en un acte solemne presidit pel bisbe de Mallorca, Jesús Enciso Viana, i per les principals autoritats de l'illa. Hem d'apuntar que no comptam amb informació de primera mà de l'evolució de l'entitat. Però si amb dades de context de l'acció educativa i hospitalària de la congregació. Així doncs, hem de convenir que foren el Germans de Sant Joan de Déu els primers a incorporar la pedagogia hospitalària a l'Estat espanyol, creant l'any 1950 les primeres unitats escolars en els hospitals de l'orde. Com hem vist abans, l'educació especial a l'Estat espanyol començava a consolidar-se. S'havia avançat tant en l'aspecte legislatiu, com en el social (conscienciació i acceptació social), però en la pràctica existien molt pocs centres que s'ocupassin de l'educació de les persones amb discapacitat, i encara més si tenien una discapacitat cognitiva.

Els Germans de Sant Joan de Déu tenien tota una sèrie de cases a diverses ciutats europees dedicades específicament a la reeducació de nins amb discapacitat, i cal suposar que coneixent els bons resultats que estaven obtenint, i essent conscients de l'abandonament que sofrien aquests nins a l'Estat espanyol i a les Illes Balears, decidiren copiar el que allà s'estava fent i dur-ho al nostre país. D'aquesta manera, l'any 1960 s'inaugurà a Valladolid el primer centre per a l'educació de persones amb discapacitat intel·lectual de

⁴⁵ Idem anterior, p. 16.

⁴⁶ Idem anterior, p. 17.

l'ordre a l'Estat espanyol. Ja a principis dels anys seixanta seguiren els exemples del Sanatori Marítim de Gijón i el cas de l'hospital de Sant Joan de Déu de Palma que obrí una secció per a la rehabilitació de nins amb paràlisi cerebral i discapacitat intel·lectual.

La creació de Mater Misericordiae per part de les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia es començà a gestar la reunió del Consell General de la congregació del dia 27 de maig de 1960, en que es donà llum verda al projecte de construcció d'un sanatori-escola per a nines paralítiques i d'educació especial al Camí de Son Gotleu de Palma. Aquest projecte que avui és una realitat es recolzava en dos pilars fonamentals. Per una banda, la ja esmentada finalitat específica: síntesi de servei als malalts i a la seva educació. I, per altra banda, que aleshores no existia un centre com a aquest a Mallorca, a excepció dels de Sant Joan de Déu per a al·lots. L'ànima d'aquest projecte fou, sens dubte, son Maria Mulet Quetglas, superiora general de la congregació entre 1959 i 1971.

Cal recordar que l'article 33 de la Llei d'Educació Primària de 17 de juliol de 1945 recollia tot un pla d'escolarització de l'alumnat amb discapacitat a escoles específiques, la formació dels seus mestres en determinades escoles de magisteri i el foment de la iniciativa privada per a la creació d'aquests centres, tant per a discapacitats intel·lectuals com a sensorials. Val a dir que aquest article no es desenvolupà fins a quinze o vint anys després.⁴⁷ D'aquesta manera s'entén que a partir de la segona meitat dels anys seixanta del segle xx es crearen a diverses províncies espanyoles escoles d'educació especial, en règim de col·laboració amb l'Estat a través de la constitució de patronats. Aquests foren possibles gràcies a l'impuls d'institucions com caixes d'estalvis, diputacions provincials, associacions de pares, congregacions religioses, entre d'altres. No podem oblidar que fins aleshores l'atenció a la discapacitat i l'educació especial havia estat assumida per la iniciativa privada, majoritàriament religiosa, i per les diputacions provincials a través de beques, ajuts i la introducció d'educació especial als llars provincials.

L'engament de Mater Misericordiae també es produí en un context de canvis socials i econòmics a Mallorca, i també de canvis a l'Església Catòlica que afectaren l'interior de la congregació i que conduïren a la lectura més

⁴⁷ ZAPATER CORNEJO, Miguel; GÓMEZ ZAPATER, Maria Jesús. «Las realizaciones en Educación Especial en La Rioja de 1945 a 2006», a BERRUEZO ALBÉNIZ, Reyes; CONEJERO LÓPEZ, Susana (Coords). *El largo camino hacia una educación inclusiva: la educación especial y social del siglo XIX a nuestros días*, XV Coloquio Historia de la Educación, 1, (2009), Pamplona, p. 548-550.

atenta de la realitat envoltant per tal de donar-hi una resposta. Doncs bé, l'acte solemne de benedicció i col·locació de la primera pedra fou el 8 d'octubre de 1961, presidit per l'aleshores bisbe de Mallorca, Jesús Enciso Viana, acompanyat per Mn. Joan Ensenyat, visitador diocesà de la congregació, i pels pares Gaspar Munar, MSSCC i Bartomeu Nicolau, TOR. Hem de puntualitzar que durant cada any fins a l'apertura del centre es commemorava l'aniversari de la col·locació de la primera pedra.⁴⁸ L'erecció canònica del sanatori-escola es realitzà el 12 d'octubre del mateix any. Mentrestant, continuava l'execució de l'obra per a la comunitat religiosa i el juniorat. Hem de tenir present que fins el dia 2 de febrer de 1964, pocs mesos abans de la seva inauguració, no es formà la primera comunitat a les dependències de la casa antiga de Son Gotleu. Aquesta estava integrada per les germanes que a continuació assenyalam: Catalina Pasqual Lliteras, Margarita Martínez Moreno, Valentina Gómez Jiménez, Magdalena Darder Caldentey, Margarita Ferrer Pieras, Antònia Bonet Sitjar, Francisca Ribot Frontera, Carmen Huguet Ponsetí, Catalina Galmés Valcaneras i Catalina Vaquer Artigues.⁴⁹

El paper de les religioses tant en la construcció del sanatori-escola com en la seva organització esdevingué fonamental. De fet, quatre religioses de les abans esmentades són les que varen liderar el projecte en els seus moments inicials. Això ens ho explica perfectament la carta que son Maria Mulet Quetglas envià el mes de març de 1964 al doctor Josep Sureda i Blanes en la qual li exposà la disponibilitat de quatre religioses especialitzades, dues per a cada pavelló. Ens referim, en primer lloc, a Magdalena Darder, titulada auxiliar tècnic sanitari i diplomada en fisioteràpia i administració i ensenyament d'infermeria. En segon lloc, Valentina Gómez, titulada auxiliar tècnic sanitari i diplomada en fisioteràpia, secció educació especial. En tercer lloc, Pilar Andrés, llicenciada en ciències químiques, mestra de primer ensenyament i diplomada en psicologia pedagògica. Finalment, Margarita Moreno, doctoranda en pedagogia, mestra de primer ensenyament, infermera i diplomada en pedagogia terapèutica i psicologia clínica.⁵⁰

⁴⁸ *Stela*, 11, octubre de 1962, «Aniversari benedicció primera pedra», p. 129-131. L'article especifica que la congregació va rebre 22.260 pessetes de la primera campanya de captació de fons. A més a més, totes les escoles que la congregació tenien a Mallorca es varen implicar en el projecte.

⁴⁹ MULET QUETGLAS, Maria. *Centro Mater Misericordiae 1960 a 1967*. Palma: Grup Gràfic, sense data, p. 3.

⁵⁰ Arxiu General de la Congregació (AGC), X50, C2. Apostolado Colegios. *Mater Misericordiae*, "Carta de la Superiora General al doctor Josep Sureda Blanes", març 1964, 2 fols.

Les escoles i fundacions de les germanes franciscanes arreu de Mallorca també van contribuir a la recaptació de fons per a l'engegament del projecte. Per exemple, el 25 de febrer de 1962 es celebrà el festival benèfic en favor del Sanatori-Escuela Mater Misericordiae a la sala d'actes del Col·legi Sant Francesc de Palma, organitzat per alumnes i exalumnes de les franciscanes de la Plaça Quadrado i del carrer Antillón, també de Palma. Es tractava d'un programa de varietats en la que es combinaren les representacions teatrals i musicals.⁵¹ No podem oblidar les campanyes radiofòniques a Ràdio Popular COPE Mallorca per a la venda de paperetes amb el sorteig d'un cotxe marca Dauphine valorat en 120.000 pessetes.⁵² També hem de mencionar el suport dels Franciscans del Tercer Orde Regular a través del Directori Provincial de Balears que, entre d'altres coses, canalitzà donatius i almoïna per a Mater Misericordiae. De fet, entre els documents localitzats a l'Arxiu General de les Franciscanes cal destacar una relació nominal dels donants rebuts pels franciscans. Alguns d'aquests són anònims, d'altres són famílies benestants de Palma i d'altres són associacions i institucions religioses com Càritas diocesana i la Joventut Seràfica, entre d'altres.⁵³

No es tractava només d'aconseguir diners per a iniciar el projecte amb les campanyes de sensibilització abans assenyalades, sinó també convèncer als mestres i pares de centres educatius ordinaris, anomenats normals en aquella època, de les bonances i l'eficàcia del projecte per a totes aquelles nines que pel seu endarreriment no podien seguir el ritme normal de les classes. Per tal motiu, era necessari apel·lar a l'aparell emocional de la població que històricament havia sentit por, vergonya, repugnància vers la discapacitat amb l'objectiu de transformar les relacions majoritàries de discriminació i exclusió a unes d'integració i inclusió. En aquest sentit, cal entendre la circular que la superiora general, sor Maria Mulet Quetglas, envià a totes les mestres dels centres escolars de l'illa el mes de juny de 1964 per tal de captar alumnat convidant-los a dirigir nines cap al centre i convèncer als seus pares del bé que el projecte pot fer a les nines.⁵⁴

⁵¹ AGC, X50, C1. Apostolado Colegios. Mater, "Programa de mano Festival benéfico pro-Sanatorio-Escuela Mater Misericordiae", 1 fol.

⁵² AGC, X50, C1. Apostolado Colegios. Mater, "Cuñas radiofónicas Radio Popular. Programa Mater Misericordiae", 1 fol.

⁵³ AGC, X50, C1. Apostolado Colegios. Mater, "Relación nominal y numérica de señoras donantes y limosnas recibidas por el Directorio Provincial de la TOR de Baleares a favor del Sanatorio-Escuela Mater Misericordiae", 1 fol.

⁵⁴ AGC, X50, C2. Apostolados Colegios. Mater, "Circular de la Superiora General dirigida a las

En el Consell General de 20 d'agost de 1964 es decidí que la inauguració del sanatori seria el dia 25 d'octubre, festivitat de Crist Rei. L'acte consistí en la celebració d'una missa a la que hi assistiren autoritats religioses, civils, periodistes com Lamberto Cortés i Joaquim Maria Domènech, el quadre de metges del centre i les seves esposes i els pares de les nines i les religioses. A continuació, el director metge del centre, Josep Francesc Sureda i Blanes dirigí una visita pel centre.⁵⁵

En els seus inicis, el sanatori-escola Mater Misericordiae comptava amb quatre instal·lacions diferenciades. En primer lloc, un pavelló per a paralítiques amb gimnàs i un dormitori amb 38 llits finançats gràcies a l'ajut de l'Acció Catòlica de Manacor i a la generositat de tot el poble. En segon lloc, un pavelló d'educació especial amb espai per a 42 nines internes i amb mobiliari de dormitori donatiu de Càritas diocesana. En tercer lloc, el pavelló de la comunitat rectora amb vint cel·les per a les religioses. I, en quart lloc, les instal·lacions del juniorat o postulatat que inicià les seves activitats amb catorze novícies.⁵⁶

Poc dies després de la inauguració oficial del centre, més concretament el dia 29 d'octubre de 1964, s'iniciaren les classes amb dotze nines ateses pel Departament d'Educació Especial i amb els tractaments de la Unitat de Rehabilitació. Bona prova de la importància atorgada a la rehabilitació foren, per una banda, els sopars de feina realitzats per l'equip mèdic del centre, des del 5 de gener de 1965, per tal de coordinar les tasques i cohesionar la feina i, per altra banda, l'inici d'activitats del pavelló de rehabilitació que tingué lloc el dia 15 de febrer de 1965. Cal afegir, l'engegament d'un quiròfan el dia 19 d'octubre de 1965 i en el que el doctor Mora Esteve, traumatòleg del centre, realitzà les dues primeres intervencions consistents en l'allargament del tendó d'Aquil·les. Aquesta instal·lació es va millorar amb un equip elèctric *Stryker*, gràcies a la recaptació de la Campanya des Reis de gener de 1966, sense oblidar que amb aquesta recaptació també es pogué comprar un equip *Instaes B2* per a la recuperació de l'audició i llenguatge.

Cal puntualitzar que ben aviat el nombre de nines ateses va anar en augment. No debades, l'11 de gener de 1965 deu nines més s'afegiren a les dotze inicials. Gairebé un mes després n'ingressaren deu més, fent un total

maestras de Baleares, junio de 1964", 1 fol.

⁵⁵ AGC, X50, C2. Apostolados Colegios. Mater «Lista de invitados a la ceremonia de inauguración del Sanatorio-Escuela Mater Misericordiae», p. 1.

⁵⁶ *Stela*, 13, gener 1965, p. 160-161.

de 32 nines en el decurs de quatre mesos d'haver-se inaugurat el centre. Segons dades publicades a la revista *Stela*, sabem que pel curs 1966-1967, dos anys després de la seva obertura, el centre tenia una matrícula de 86 nines, organitzades en set grups. El primer, integrat per 12 nines amb un coeficient intel·lectual inferior a 0,30. La resta de nines es dividí en sis seccions amb un coeficient intel·lectual que oscil·lava entre 0,50 i 1,02. Cal dir que se'ls agrupava per l'edat mental i per la inadaptació, la qual cosa feia que les nines se sentissin entre iguals i poguessin agafar confiança i autoestima. També hi havia un grup d'inadaptades escolars d'intel·ligència normal i endarrerides pedagògiques. I, finalment, el centre també acollia nines que patien una inadaptació amb el medi familiar.⁵⁷

Al final del curs abans esmentat, més concretament el 10 de juny de 1967, el Ministeri d'Educació i Ciència (MEC) autoritzà definitivament el funcionament del centre. De fet, les subvencions del MEC es concediren fins l'any 1974, per a posteriorment dependre del recent creat Institut Nacional d'Educació Especial.

El centre Mater Misericordiae, dirigit per sor Margarita Martínez Moreno (1964-1980),⁵⁸ esdevingué l'aposta social i educativa més significativa de la Congregació de les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia. Com hem vist, amb molt pocs anys augmentà progressivament la matrícula d'alumnes, estabilitzant-se en uns 260 aproximadament durant els anys setanta i vuitanta del segle xx. De la importància de la institució per a la congregació en dona compte el Consell General de 22 d'agost de 1966 quan es decidí que els dos anys de juniorat i el temps de postulantat es realitzàs a Mater.⁵⁹

En els seus inicis, l'activitat era exclusivament sanitària, quedant a un segon plànol la tasca educativa. Poc a poc, la situació anà canviant i el 10 d'octubre de 1967 s'autoritzaren i subvencionaren onze aules, amb la conseqüent transformació en un centre educatiu amb el principi bàsic de la coeducació. La tasca educativa anà adquirint més rellevància i l'any 1970 es crearen el Departament de Logopèdia, una unitat de psicomotricitat i dues seccions d'activitat ocupacional per a majors de 18 anys.⁶⁰

⁵⁷ *Stela*, 15, «Nuestro centro en marcha», abril 1967, p. 196.

⁵⁸ *Misericordiae*, 7, setembre 2003, p.13-16.

⁵⁹ FULLANA PUIGSERVER, Pere. *Història de la Congregació de les Filles de la Misericòrdia (1921-1968)*. Volum II. Palma: Lleonard Muntaner Editor, 2010, p. 354.

⁶⁰ PALOU DE COMASEMA, Maria. «Centros y acciones concretas. Centro Mater Misericordiae Palma de Mallorca», *Misericordiae*, 20, gener 2006, p. 21.

L'Educació Especial proporcionada a Mater es fonamentà, ja des d'un bon començament, en cinc principis. En primer lloc, substituir la competició, que fa sorgir la inferioritat, per la imitació, tot jutjant la nina no pels progressos de les seves companyes sinó per consideració de les seves possibilitats intel·lectuals. En segon lloc, la qüestió del ritme té una importància extraordinària, tenint en compte el ritme d'aprenentatge de cada nina. En tercer lloc, es respectava el temps de maduració de cada nina. En quart lloc, les nines eren educades individualment, sense permetre l'ensenyament col·lectiu. I, finalment, sense ignorar els programes escolars de les classes normals, aquests no podien condicionar la seva acció educativa. Les nines havien de ser educades desenvolupant al màxim les seves possibilitats.⁶¹

Als inicis dels anys setanta del segle xx estava tot per fer. Mater Misericordiae feia cinc anys que havia començat la seva tasca, però des de la institució eren conscients que els esforços només individuals era fer retxes dins l'aigua. Per tal motiu, s'iniciaren els contactes amb l'Associació Benèfica Provincial de Pares Subnormals, presidida per Tomás Pujalte Campos. El primer contacte es produí a través de la carta que l'abans esmentat envià al president del Patronat de Mater el dia 16 de febrer de 1970 en la que sol·licitava una reunió amb l'objectiu de mancomunar esforços i línies d'actuació.

En la reunió del Patronat de Mater del dia 8 d'octubre de 1970, entre d'altres coses, es discutí quin tipus d'atenció precisava l'alumnat i es plantejava quina solució es podria donar a les nines irrecuperables majors de 18 anys, sobretot en uns moments en que ni l'administració i les institucions s'ho havien plantejat.⁶² No podem oblidar que el model mèdic d'atenció a la discapacitat es basava en el dèficit i en treballar per a la rehabilitació per tal d'eliminar total o parcialment aquest dèficit. Per tant, què succeïa amb els que no tenien possibilitats mèdiques de rehabilitació?

L'educació i rehabilitació de les nines amb discapacitat precisava no només d'una gran dosi de voluntarisme, sinó també de formació del personal. A tal efecte, sabem que el mes de juliol de 1970 dues religioses i professores de Mater assistiren a un curset de tècnica d'expressió i comunicació en educació especial a Barcelona; també aprofitaren el viatge per a visitar centres d'educació especial del sud de França. Dos mesos més tard, la germana responsable del

⁶¹ *Stela*, 15, «Nuestro centro en marcha», abril 1967, p. 197.

⁶² AGC, X50, 13. Correspondència, "Convocatoria reunió Patronato Mater Misericordiae, 8 octubre 1970", 1 fol.

pavelló d'educació especial juntament amb una professora anaren a també a Barcelona per a assistir a un curs de logopèdia i foniatria.⁶³

Així mateix, cal apuntar que des dels inicis Mater Misericordiae també es convertí en un centre de referència diocesà en la formació sanitària de les religioses mallorquines. Així doncs, durant el curs 1969-1970 les instal·lacions de Mater acolliren el curs per a l'obtenció del Diploma d'Infermeria i Puericultura, organitzat per CONFER diocesana de Mallorca i en el que hi assistiren més de cent religioses pertanyents a set congregacions. No cal dir que la congregació que més alumnes hi aportà foren les franciscanes amb un total de 44 germanes.⁶⁴

Ja per acabar l'anàlisi dels orígens i primer desenvolupament de Mater Misericordiae hem d'assenyalar que el seu finançament i, per tant, la seva supervivència depenia en gran mesura de l'administració pública que començava a despertar en aquests temes. Dues fites foren importants a nivell de reconeixement institucional i administratiu. Per una banda, el 22 de març de 1971 rebé la notificació de la seva inclusió provisional en el Catàleg d'Hospitals elaborat per la Comissió Permanent de la Central de Coordinació Hospitalària del Ministeri de Sanitat.⁶⁵ I, per altra banda, el 24 de juliol es realitzà la inscripció del centre en el Registre d'Entitats de Recuperació i Rehabilitació de Minusvàlids (SEREM) amb el nombre 362.

La centralització a Palma pel que fa als dispositius de l'educació especial a Mallorca es va rompre quan l'any 1969 es va fundar APROSCOM, Associació Pro-Subnormals de la Comarca de Manacor. El seu promotor fou Joan Mesquida Galmés (1898-1983), que amb l'ajut de diverses famílies decidiren associar-se per a atendre, educar i promocionar a les persones amb discapacitat de Manacor i la seva comarca.

Joan Mesquida Galmés fou un polític afiliat al PSOE que durant la Segona República exercí de batle de Manacor. Quan s'inicià la Guerra Civil fou detingut, però va aconseguir escapar. Però poc després, més concretament el mes de gener de 1937, fou detingut i empresonat. No fou alliberat fins l'any 1943. En la postguerra, les seves inquietuds polítiques les canalitzà vers l'activisme social en benefici del desenvolupament cultural i social dels habitants de Manacor. Per una banda, l'any 1969 impulsà la creació de

⁶³ *Stela*, 17, setembre 1970, p. 59-61.

⁶⁴ *Stela*, 21, setembre 1970, p. 15.

⁶⁵ AGC, X50, C1. Apostolado colegios. Mater Misericordiae, «Carta del Cap Provincial de Sanitat al director del Sanatori Mater Misericordiae, 22 de març de 1971», p. 1.

Joventuts Musicals i la Capella de Manacor. I, per altra banda, com ja hem citat abans articulà el moviment associatiu familiar de la discapacitat que propicià el naixement i desenvolupament del centre d'educació especial que porta el seu nom. El 1974 s'iniciaren les obres de construcció del centre escolar i hi començaren la seva tasca un any després, encara que amb les obres sense finalitzar. El 1976 s'inaugurà oficialment el centre educatiu Joan Mesquida i es posà en funcionament el primer taller ocupacional de l'entitat.

En l'àmbit de l'educació especial i a l'empara de la Llei Villar-Palasi (1970) ens trobem amb algunes aules d'educació especial, tant a escoles públiques com privades. Aquestes les hem de situar al Col·legi Sant Gaietà dels pares teatins i al Col·legi Nacional Mixt Infante Don Felipe.

No podem oblidar que la Diputació Provincial de Balears, l'any 1969 aprovà la constitució de la fundació pública del Servei de Tractament i Recuperació de Subnormals i s'acordà ampliar i reformar un edifici situat al carrer General Riera de Palma com a pavelló per a persones amb discapacitat que donà lloc a la construcció i la inauguració del centre de subnormals Verge de la Salut. Les seves actuacions es basaven en tres pilars fonamentals: l'assistència, l'educació especial i la teràpia ocupacional. Val a dir que el centre fou escola fins l'any 1987 en que el Servei d'Acció Social del Consell Insular de Mallorca emeté un document que el definí com a un centre assistencial per a l'aprenentatge laboral i l'atenció a adults amb discapacitat intel·lectual a través de la formació permanent, l'ocupació terapèutica i la integració laboral. Hem de tenir en compte que el Ple del Consell de Mallorca de dia 7 de juliol de 1986 adoptà l'acord de dissoldre el Patronat i assumir directament la titularitat del centre. Nasqué així el Centre per a la Integració, Promoció i Educació Social de Deficients Psíquics Adults (CIPRES).⁶⁶

En general, estam davant iniciatives consistents en una activitat assistencial, caritativa i educativa, amb uns plantejaments de categorització i etiquetatge dels alumnes i de les persones amb discapacitat segons el dèficit. Així doncs, es feia èmfasi en els aspectes negatius per sobre dels positius i en les incapacitats en detriment de les capacitats.

Tots els projectes i institucions que hem analitzat en aquest subapartat conformen el que podem anomenar com a dispositiu de la discapacitat

⁶⁶ *Alimara*, núm. 2 (1987), «El centre Verge de la Salut», p. 2-3.

que precisament s'anà gestant a tot l'Estat espanyol durant el període del tardofranquisme.⁶⁷

4.3 Iniciatives durant la transició política (1975-1990)

L'expansió comarcal del moviment associatiu de la discapacitat tingué lloc l'any 1975 quan es creà el Patronat de l'Agrupació Pro Minusvàlids Psíquics de la Comarca d'Inca. Aquest es constituí formalment el mes d'agost de 1974 quan tingué lloc la primera assemblea a iniciativa de Mn. Andreu Llabrés Feliu, rector de la parròquia de Lloseta, i Antoni Abrines Coll, pare d'un fill afectat, i a la qual assistiren unes 200 persones dirigides per Pedro Ballester del Rey.⁶⁸

De la mateixa manera que en el cas de Manacor, des del patronat s'impulsà la creació d'un centre d'educació especial que fou batiat amb el nom de Joan XXIII. Aquesta iniciativa no hagués estat possible sense la col·laboració i la implicació de la Congregació de les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia que com hem vist deu anys abans havien iniciat el Centre d'Educació Especial Mater Misericordiae. De fet, la seu fundacional del patronat i la primera escola s'ubicaren al convent que les germanes franciscanes tenien al carrer de l'Àngel, 2 d'Inca.

L'any 1990 ja comptava amb deu unitats d'educació concertades amb el Ministeri d'Educació i Ciència: 6 unitats de psíquics; 2 d'autistes i problemàtiques personals; una de físics; i, finalment, una d'estimulació primerenca.⁶⁹

Entre 1975 i 1980, coincidint amb els processos de democratització i de vertebració autonòmica, sorgiren els primers centres o associacions especialitzades dins la discapacitat intel·lectual. M'estic referint a Asnimo (Síndrome de Down) i APNAB Gaspar Hauser (Transtorns de l'Espectre Autista).

Doncs bé, l'Associació Síndrome de Down de Balears es fundà l'any 1976, convertint-se en la primera de tot l'Estat espanyol i la segona en el món

⁶⁷ CAYUELA SÁNCHEZ, Salvador; MARTÍNEZ PÉREZ, José. «El dispositivo de la discapacidad en la España del tardofranquismo (1959-1975): una propuesta de análisis», *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia*, vol. 70, núm. 2 (2018), p. 232.

⁶⁸ JAUME MAYOL, Jaume. «Joan XXIII: cinquanta anys d'atenció especial a la comarca d'Inca», *XXIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 2023, p. 173.

⁶⁹ *Alimara*, núm. 21 (1990), «Recursos: Centre d'Educació Especial Joan XXIII», p. 25-26.

especialitzada en el Síndrome de Down. Tot va començar quan un grup de pares que tenien fills amb Down visitaren el doctor Joan Perera Mezquida (Palma, 1938), especialitzat en Psicologia Clínica, i li proposaren la creació d'una associació que els representàs i, sobretot, que els hi proporcionàs visibilitat. Joan Parera acceptà l'envit. S'havia llicenciat en Filosofia per la Universitat Complutense de Madrid el 1965. S'especialitzà en Psicologia clínica per les universitats de Madrid (1968), Pamplona (1971) i Fairfield als Estats Units d'Amèrica (1974). L'any 1985 es doctorà en Psicologia a la Universitat de Barcelona. És autor de diferents estudis sobre la discapacitat intel·lectual i, més concretament, sobre el síndrome de Down, com és ara *Psicología del Síndrome de Down* (1985), *Programa de acción educativa para el Síndrome de Down* (1988) i *El lenguaje del Síndrome de Down. Una aproximación psicolingüística* (1993). Fou un dels membres fundadors de la Unió d'Associacions i Centres d'Assistència a Minusvàlids de Balears (UNAC) l'any 1978. També ocupà els càrrecs de president de la Federació Espanyola d'Institucions pro Síndrome de Down (FEISD) i vicepresident de l'Associació Europea pro-Síndrome de Down (EDSA). Tot d'una creà el Centre d'Educació Especial Príncep d'Astúries per a persones amb Síndrome de Down.

L'Associació Pro-Nins Autistes de Balears va néixer l'any 1978 a imatge i semblança de les ja existents a Madrid, Catalunya i el País Basc. Tres famílies amb tres nins amb autisme entre 8 i 9 anys d'edat en foren els seus impulsors. S'associaren i la seva primera meta fou la de contractar un professional per a donar tractament individualitzat als seus fills, primer a un domicili particular, per a després anar fent camí amb la creació d'una escola especialitzada en el tractament de l'autisme. El seu primer president fou Eloy Espinar Valdepadrinas i, poc després, assumí el càrrec l'escriptor i periodista Miquel Ferrà i Martorell (Sóller, 1940). El primer professional o tècnic fundador fou la psicòloga Maribel Morueco, deixeblla d'Àngel Rivière Gómez (1949-2000), que ell mateix envià a Balears per a posar en funcionament els serveis d'APNAB. Els primers tractaments individualitzats es dugueren a terme en els domicilis familiars i foren possibles gràcies a una beques que el SEREM posà a disposició de les famílies. Poc després, s'aconseguí la creació d'una aula d'educació. Cal afegir que les quatre primeres aules concertades amb el Ministeri d'Educació estaven ubicades al carrer Montision, 13. Cal esmentar que abans de 1978, el Centre d'Educació Especial Mater Misericordiae comptava amb una unitat d'autisme en la que es feia una teràpia amb la

finalitat d'integrar els nins i nines amb autisme al grup modificant la seva conducta absent.⁷⁰

Al llarg dels seus 41 anys d'història, el centre d'educació especial Gaspar Hauser apostà per tres projectes educatius. El primer, el centre d'educació especial pròpiament dit, que just abans de tancar les seves portes comptava amb set alumnes. En segon lloc, el Servei d'Atenció a la Integració (UVAI) que va arribar a comptar amb set professionals i atendre més de 300 alumnes entre 3 i 7 anys. I, finalment, el tercer servei educatiu que va oferir fou el de les ASCE, aules específiques d'atenció a nins i nines amb autisme integrats a centres ordinaris. En aquestes hi arribaren a assistir una setantena d'alumnes.⁷¹

En plena transició democràtica també hem d'assenyalar el sorgiment d'entitats estatals de la discapacitat que s'articulen arreu de tota la geografia espanyola. Aquest és el cas d'ASPACE Balears que es constituí el 22 de gener de 1976 a iniciativa d'un grup de famílies que sentien a les seves llars el problema de tenir una persona afectada per paràlisi cerebral. Inicialment es tractava de tenir un lloc de trobada en un domicili particular, més enllà dels llocs comuns que suposaven les sales d'espera dels metges especialistes. El projecte va néixer al carrer Montisíon de Palma on es va engegar una petita escola, anomenada Pinyol Vermell, i un centre ocupacional per a nins i adults amb paràlisi cerebral. Paral·lelament es va construir l'edifici actual d'ASPACE a la carretera vella de Bunyola, i tres anys després començà a funcionar com a seu. Els terrenys en els que es construï la seu foren donats per una família i la hipoteca es pagà gràcies a grup de pares i mares que havien ideat el projecte. A més a més, van comptar amb el suport econòmic del *Bingo Rosales*, que fou el primer gran benefactor de l'entitat.

Quasi un any i mig després de la seva constitució, el 3 de maig de 1977, el Consell de Ministres del Govern espanyol, la proclamà com a entitat d'utilitat pública. El que va unir a aquestes famílies i donà sentit al creixement de l'entitat fou la necessitat fer front a la greu injustícia social que negava els drets bàsics de qualsevol ésser humà, com era el dret a l'educació. Per tant, es tractava d'un moviment reivindicatiu i contestatari que pretenia trobar solucions a les necessitats i problemes que els familiars es veuen obligats a viure amb els seus fills. Per últim, cal remarcar que ja entrats els anys vuitanta,

⁷⁰ *Boletín Informativo*, 4, "Centro Mater Misericordiae. Actividades", abril 1978, p. 10-12.

⁷¹ FERRAGUT, Mar. «Cierra Gaspar Hauser tras 41 años de atención a personas con autismo», *Diario de Mallorca* (edició digital), 20 de febrer de 2019. Disponible a <https://www.diariodemallorca.es/mallorca/2019/02/20/cierra-gaspar-hauser-41-anos-2898756.html>

més concretament el 1984, les associacions i federacions que atendien a les persones amb paràlisi cerebral a l'Estat espanyol s'agruparen en un organisme declarat d'utilitat pública: la Confederació ASPACE.

A mesura que s'anava vertebrant i eixamplant l'estructura de suport autonòmic i insular, els centres d'educació especial dependents del MEC també precisaven de les subvencions i ajuts d'aquestes noves institucions que anaven assumint les competències en la matèria. Així doncs, el curs 1983-84 vingué marcat pels problemes de finançament derivats de l'endarreriment o la manca de pagaments de les subvencions per part de les administracions públiques competents. El rerefons de la qüestió era el traspàs de competències de l'estat cap a les noves institucions autonòmiques i insulars. Aquest problema afectà a tots els centres d'educació especial de Mallorca i les associacions i entitats del món de la discapacitat que els hi donaven aixopluc. Des de la UNAC (Unió d'Associacions i Centres d'Assistència i Minusvàlids de Balears), davant l'agreujament dels problemes de liquiditat dels centres es decidí passar a l'acció. Aquesta consistí en la convocatòria d'una roda de premsa per al dia 8 de febrer de 1984 amb un doble objectiu. Per una banda, sensibilitzar l'opinió pública sobre el tema. I, per altra banda, fer reaccionar als polítics que dirigien les diverses institucions implicades en l'assumpte de l'assignació de subvencions per a mantenir la gratuïtat dels serveis. Això no acabà aquí. El dia 18 de febrer es produí una manifestació de persones amb discapacitat, acompanyats de famílies, professors i professionals que els atenen, tot reclamant els seus drets davant l'administració insular. Per exemple, la pancarta que duia l'alumnat del Col·legi la Puresa deia: "*Los sordos somos sociedad y exigimos justicia*".

Cal recordar que en aquells moments la UNAC estava integrada per les associacions i centres que a continuació segueixen: APROSCOM (Manacor), ASPACE (Palma), ASNIMO (Palma), APNA (Palma), Agrupació de Subnormals d'Inca, Associació de Pares del Centre Mater Misericordiae, Associació de Pares del Col·legi La Puríssima, Associació de Pares del Centre Príncep d'Astúries, el Centre d'Educació Especial Joan Mesquida de Manacor, el Centre Pinyol Vermell per a paralítics cerebrals, el Centre Príncep d'Astúries per a persones amb Síndrome de Down, el Centre d'Autistes, el Centre Joan XXIII d'Inca, el Centre Mater Misericordiae i el Centre La Puríssima per a nins i nines amb sordesa. Tots ells albergaven 711 persones amb discapacitat

que suposaven més o menys el 75% dels existents a Mallorca entre 0 i 20 anys. A més a més, tenien 182 treballadors i 2.227 socis.⁷²

Finalment, la crisi, el tancament i la reobertura dels centres durant la primera meitat de l'any 1984 es va resoldre amb la injecció extra de doblers per part del Consell Insular de Mallorca i amb el compromís per part de la Comunitat Autònoma de fer-se càrrec de les competències d'acció social juntament amb els organismes encara no transferits que eren el MEC (Ministeri d'Educació i Ciència) i l'Insero.⁷³

En els anys vuitanta del segle xx, els centres d'educació especial anaven creixent i ampliant la seva oferta educativa, sobretot en el que té a veure amb la formació professional i la creació de centres ocupacionals. La integració de les persones amb discapacitat en contextos laborals el més realistes i reals possibles fou un dels objectius dels tallers de formació professional. Per exemple, Mater Misericordiae engegà un taller de fusteria d'alumini el mes de gener de 1985 amb la supervisió de professionals. Aquest atorgava l'oportunitat d'assolir una integració en el món laboral. Una vegada el taller estigué consolidat, s'inicià el procés de comercialització dels productes, és a dir, s'intentà que funcionàs com a una empresa. Per tal motiu, l'aleshores director de Mater, Jesús Luna Fernández, envià una carta de presentació als empresaris del sector de la construcció amb el catàleg dels productes i serveis oferits.⁷⁴ La integració laboral en el Centre Mater Misericordiae tingué el seu punt d'inflexió l'any 1989 amb l'engegament del projecte ISLA, que en el decenni següent es consolidà com a centre ocupacional. Aquest es nodrirà de l'alumnat procedent dels tallers de formació professional del centre d'educació especial.

Un altre exemple és el Centre Especial d'Ocupació CESIBA (Suport Informàtic de Balears), iniciat l'any 1989 en el Col·legi La Puríssima amb quatre treballadors, tres d'ells amb sordesa i un amb paràlisi cerebral.⁷⁵

El procés d'integració iniciat legalment a l'Estat espanyol amb l'aprovació de la LISMI, ja explicada en el tercer apartat d'aquest article, provocà l'inici de la integració escolar com a manera d'escurçar distàncies entre l'escola

⁷² AGC, X 50, C2. Apostolado Colegios. Mater Misericordiae. "Carta dels presidents d'associacions i directores dels centres de la UNAC al president del Consell Insular de Mallorca", 30 de gener de 1984, 3.

⁷³ AGC, X 50, C2. Apostolado Colegios. Mater Misericordiae. "Circular informativa als pares del centres de la UNAC, 22 de maig de 1984", 1 fol.

⁷⁴ AGC, X 50, C2. Apostolado Colegios, Mater Misericordiae. "Carta del director de Mater als empresaris de la construcció, 18 de febrer de 1985", 1 fol.

⁷⁵ Anònim. *Historia del Colegio de Palma de Mallorca*. Palma: Comunitat Educativa La Puríssima, 1990, p. 32.

ordinària i l'escola especial. De fet, en aquest sentit el Col·legi La Puríssima ho tingué més fàcil que els altres. Cal tenir present que des del curs 1980-1981, el centre tenia un parvulari per a infants oients. Poc després, les aules d'EGB s'anaren omplint d'oients i no oients. No debades, l'any 1985, l'aleshores directora, la germana Teresa Cañamás, sol·licità que el centre fos seleccionat com a centre per a l'experimentació de la integració per al curs 1985-1986. El subdirector general d'Educació Especial, a través de la Direcció General de Balears, comunicà amb data de 22 de maig de 1985 la seva concessió. El permís s'anà renovant curs a curs fins que el 14 d'octubre de 1989 des de la Secretaria d'Estat d'Educació, a través de la Direcció Provincial de Balears, se li va concedir la consideració de centre permanent d'integració. L'experiència es desenvolupà de tal manera que l'alumnat amb sordesa seguia les programacions del cicle corresponent amb el suport de sessions diàries de logopèdia i suport pedagògic. La relació estreta entre professor d'aula i logopedes fou la clau de l'èxit de l'experiència. Tots els professors coneixien les metodologies pròpies de l'educació especial i, per tant, l'escola, essent d'integració, dominava perfectament els dos camps: els infants i joves amb sordesa i els oients.⁷⁶

El Col·legi La Puríssima durant el curs 1990-1991 acollia i educava un centenar d'infants amb sordesa i uns quatre-cents oients. D'aquests hi havia una minoria que per les seves característiques personals, familiars i socials no eren idonis per a cursar l'EGB en règim d'integració i, per tant, se'ls hi ofería una educació personalitzada amb grups molt reduïts de 10 alumnes com a màxim i, si era necessari, amb tractaments de logopèdia, psicoteràpia i psicomotricitat.⁷⁷

Dels anys vuitanta del segle xx no podem oblidar una iniciativa pública com el CEE Son Ferriol que va néixer com a Centre d'Aprenentatge de Tasques en el curs 1987-1988. Fins el curs 1999-2000 formava part del CEIP Son Ferriol, com un annex i part del Claustre d'aquest CEIP. Finalment en setembre del 2000 va néixer com a centre autònom el CEE Son Ferriol. A partir d'aquest moment el centre va començar a escolaritzar a aprenents d'entre 12 i 21 anys, es constitueix un Claustre i es creen els documents institucionals propis d'un centre escolar.

⁷⁶ Idem anterior, p. 23-24.

⁷⁷ Idem anterior, p. 28-30.

5. CONCLUSIONS

1. La majoria dels centres d'educació especial tant en els seus orígens com en l'actualitat són privats en règim de concert i quasi tots pertanyen a entitats de la discapacitat que apostaren i aposten per l'atenció integral de la persona.
2. Els centres d'educació especial a Mallorca sorgiren bé en el si del moviment associatiu familiar de la discapacitat, o bé en el marc de l'acció social de l'Església a través de dues congregacions religioses femenines: les Germanes Franciscanes de la Immaculada Concepció i les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia. En els seus inicis preval el model mèdic i rehabilitador de la discapacitat. De fet, hem posat de manifest la importància que tenia l'equip mèdic del Centre d'Educació Especial Mater Misericordiae, sobretot en els seus inicis.
3. Des del punt de vista geogràfic, les primeres iniciatives es localitzaren a Palma, fins que en els anys setanta del segle xx aparegueren associacions, projectes i entitats a dues capitals comarcals com són Manacor i Inca, ambdues lligades també al moviment associatiu familiar i, en el cas d'Inca, amb la col·laboració necessària de l'Església a través de la Congregació de les Germanes Franciscanes Filles de la Misericòrdia.
4. L'etapa preautonòmica (1977-1983) va suposar per a l'educació especial una multiplicació i diversificació de l'oferta amb la constitució de dos centres d'educació especial per fer front a discapacitat molt concretes. M'estic referint al Centre Príncep d'Astúries de l'associació ASNIMO per a persones amb Síndrome de Down, i al Centre Gaspar Hauser per a persones amb autisme.
5. Els anys vuitanta del segle xx venen marcats pel repte de la integració sociolaboral i educativa de les persones amb discapacitat emparats per la LISMI (1982) i la creació d'aules especials dins els centres anomenats ordinaris. La consolidació dels centres d'educació especial creats en els anys seixanta i setanta de segle xx ve de la mà de la inserció laboral ja que tots ells creen unitats i/o centres ocupacionals.